

Obama Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri: Model Ortaklıktan Eksen Kaymasına İniş Çıkışlar ve Ayrışan Çıkarlar

Yrd. Doç. Dr. Ömer KURTBAĞ
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
omer.kurtbag@gop.edu.tr

Özet

Bu çalışma, Türk-Amerikan ilişkilerinde son dönemde gözlenen karşılıklı güvensizlik ve çıkar farklılaşması gibi olumsuzlukları, Obama ve Erdoğan döneminde Türk ve Amerikan dış politikasında yaşanan değişim ve dönüşümü temel alarak ve Ortadoğu özelinde bölgesel gelişmelere odaklanarak çözümlene amacındadır. Çalışmanın temel savı, Obama döneminde ilişkilerin yeni kavramsal çerçevesi olarak sunulan model ortaklığa rağmen, 2000'ler boyunca ilişkilerde gözlenen bozulmanın ve iniş çıkışların önüne geçilemediğidir. Bunun gerisindeki temel faktör olarak iki ülkenin bölgesel çıkarlarındaki farklılaşmayı gören çalışma, Türkiye'nin dış politikada Erdoğan döneminde daha "özerk" hareket edip Ortadoğu'da daha etkin olma çabası ile ABD'nin henüz Türkiye'nin bu yeni dış politika vizyonunu tam anlamıyla paylaşmaması sonucu bu farklılaşmanın giderek derinleştiğini de savunmaktadır. Çalışma, ikili ilişkilerin geldiği bu noktadan daha öteye bozulmasını önlemek ve yeniden yapıcı ve güven verici bir iletişim kurabilmek için iki tarafa da düşen görevler ve önerilerin sıralandığı bir sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ABD, Obama, Erdoğan, Model Ortaklık.

Turkish-American Relations under Obama: Ups and Downs and Diverging Interests from the Model Partnership to the Axis Shift Debate

Abstract

This study analyzes the problem areas, such as a growing mutual distrust and diverging interests, in the Turkish-American relations on the basis of the changes taking place under both the Erdoğan and Obama periods in Turkish and American foreign affairs, particularly taking the latest developments in the Middle East into account. Its main argument is that further deterioration in the relationship was not avoided despite the model partnership presented as the new conceptual framework of the relations under Obama. The reasons underlying this are the Turkish attempts under Erdoğan to act more independently and to be more effective in the Middle East and the unwillingness of the US to endorse the new Turkish foreign policy vision. The study ends with both an overview of how both sides could find ways of halting the future imbroglios in the relationship and the propositions about the establishment of more constructive and reliable communication.

Key Words: Turkey, the US, Obama, Erdoğan, the Model Partnership.

JEL Classification Codes: F50, F51, F59

GİRİŞ

Obama döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinin iyimser beklenti ve umutlarla başlayıp soğuma, güvensizlik ve çıkar ayrışmasına kadar uzanan hayli inişli çıkışlı bir grafik çizdiği görülmektedir. Obama'nın daha çoktarafli, müttefiklerle işbirliğine ve geriden liderlik etmeye dayalı bir dış politika söylemi ile Erdoğan-Davutoğlu ikilisinin daha özerk dış politika vizyonu çakışmış ve ilişkilerde, yakınlaşma bir yana, soğuma ve çıkar ayrışmasına doğru bir gidişat gözlenmiştir. Model ortaklık gibi ABD tarafınca ortaya atılan diydik kavramlar, Türkiye'nin model bir ortaktan ziyade eşit bir ortak olmayı arzulamasından ve ABD'nin de henüz buna hazır olmamasından dolayı, bu gidişatı önleyememiş ve söylem düzeyinde kalmıştır. Dolayısıyla taraflar, kimilerinin toptan çıkarlar döneminden perakende çıkarlar dönemine geçiş kimilerinin de kompartmanlara ayırma (compartmentalisation) olarak nitelediği bir ilişki biçimi içinde uygun bir diyalog kanalı ve iletişim tarzı geliştirememiş görünmektedir.

Çalışmanın planına gelince, burada amaçlanan, Türk-Amerikan ilişkilerinin son dönemdeki genel seyrini, öncelikle Türk ve Amerikan dış politikalarında yaşanan değişimlerin, ardından da Ortadoğu bazlı bölgesel gelişmelerin ikili ilişkilere etkisi ekseninde çözümlenmektedir. Çalışma, ilişkilerdeki iniş çıkışları şu şekilde dönemlere ayırarak incelemeyi amaçlamaktadır: İlk etapta, iki tarafın, ilişkileri değişen bölgesel ve küresel dengeler ışığında “model ortaklık” (model partnership) kavramı çerçevesinde yeniden tanımlamaya çalıştığı bir geçiş dönemi, 2010 yılında Türkiye'nin dış politikadaki bazı adımlarından dolayı ilişkilerin bozulmasıyla ve “eksen kayması” tartışmalarıyla sonuçlandı. Sonrasında bunu, ilişkilerin yeniden görelî düzelme yoluna girdiği bir yeni dönem izledi. Obama'nın 2012'de yeniden başkanlığa seçilmesini de içeren bu dönemde, ilişkilerin, özellikle de model ortaklığın, yeniden tanımlanma sürecinin tamamlanması beklentisi hakim oldu. Arap Baharı gibi Ortadoğu özelinde bölgesel ve ABD'nin dış politikada yönünü Asya'ya çevirme çabası gibi küresel düzeyde gerçekleşen hızlı değişimlerin şekillendirdiği bu dönemde, Türk-Amerikan ilişkilerinde, her iki tarafın da zaman zaman aralarında görüş ayrılıklarına düşmekle birlikte son kertede bunları aşip işbirliği yapma ya da en azından birbirlerine engel olmama konusunda daha hassas hareket etmeleri de bir başka beklentiydi. Ancak 2013 ve 2014 yılları da, Türk-Amerikan ilişkilerinin, hem iç gelişmeler hem de Ortadoğu özelindeki yeni krizler nedeniyle zaman zaman gerginleştiği bir başka soğuma ve uzaklaşma dönemi olarak rahatlıkla nitelenebilir. Bu kez ise, iki müttefik arasında giderek hassaslaşan ilişkilerin, stratejik ortaklık (strategic partnership) söylemine rağmen işbirliğinden ziyade görüş ayrılıkları ve anlaşmazlıkların ağır bastığı Bush dönemine benzer bir ikinci dönemi ya da 2010 yılındaki gibi bir gerginliği bir kez daha kaldırması zor görünmektedir. Çalışma, bu çözümlenmeleri yaparken ABD'deki düşünce kuruluşlarınca özellikle son iki yıl içinde Türk-Amerikan ilişkilerine dair alanın uzmanlarınca hazırlanan güncel raporlara yer vermesi ve Gezi Parkı olayları ile Türkiye'nin Ortadoğu'daki krizlerle ilgili politikasını olumlamak amacıyla ortaya atılan “değerli yalnızlık” gibi kavramları da Türk-Amerikan ilişkilerini açıklamada kullanmasıyla bu konudaki literatüre yeni katkılar yapmak amacındadır. Yine çalışmada, güncel olarak Ortadoğu'da etkinliğini artıran Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) gibi devlet dışı aktörlerin yarattığı tehdidin Suriye ve Irak bağlamında Türk-Amerikan ilişkilerine olan etkilerine de yer verilmektedir.

1. Obama Döneminde ABD Dış Politikası: Kısa Bir Bilanço

Seçim kampanyasında “değişim” ve “yenilenme” gibi sloganlara sıkça başvuran Obama’nın diyalog, kamu diplomasisi ve müzakere gibi Bush’un hemen hiç itibar etmediği yöntemlerle dış politikayı yöneteceğini açıklaması, Amerika’nın müttefik ve ortaklarıyla birlikte hareket etmeye dönük çoktarafli bir söyleme sahip olması ve askeri gücün yerine yumuşak güç unsurlarına dayalı bir çizgiye geçileceğini belli etmesi, ABD dış politikasının başarısızlıkla sonlanan Bush dönemini takiben yeni bir döneme gireceğinin başlıca işaretleriydi (BÜSAM, 2009: 3-4; Gerges, 2013: 301). Nitekim Obama Doktrini’ni tanımlaması istendiğinde Başkan Obama’nın verdiği cevap da bunu doğruluyordu: “Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin yükselişini kabul eden bir Amerikan liderliği. Kaynaklar ve kapasite bakımından sınırlılıklarımızı kabul eden bir ABD liderliği” (Gerges, 2013: 301). Ancak diğer yandan pragmatik-realist bir lider olarak da tanımlanan Obama’nın, ABD’nin hala lider olduğu ama aynı zamanda çoktarafli bir küresel düzeni ve dolayısıyla küresel meselelerde müttefiklerle rol, yük ve sorumluluk paylaşımını öngören bu dış politika vizyonunu hayata geçirme noktasında karşısında büyük zorluklar olduğu da bir gerçektir (Yegin ve Ersoy, 2013: 27).

Bu zorluklar arasında, Obama’nın işbaşına gelmesinin yarattığı iyimserlikle karışık büyük beklentiler ile ABD’nin giderek aşınan kabiliyetleri arasında açılan boşluğun nasıl doldurulacağı özellikle büyük bir soru işaretiydi. Zira Afganistan ve Irak’taki askeri operasyonlar ile 2008-2009’daki Küresel Mali Kriz’in Amerikan ekonomisine getirdiği ağır yük, Çin gibi rakip büyük güçlerin yükselişi ve dış ilişkilerde Amerika’nın büyük hasar alan imajı bu yolda aşılması gereken başlıca engellerdi (Gerges, 2013: 302-305). Obama’nın ilk yılları Bush’tan devraldığı enkazı kaldırmakla geçerken bu beklenti-kabiliyet açığının kendisine büyük ümit bağlanan başkan aleyhine giderek daha da büyüdüğü gözlemlendi. Obama muhalifi Amerikan muhafazakâr sağ, başkanı Amerikan gücünü yanlış yönetip ülkeyi dış politikada sıradanlaştırmakla ve Amerikan müstesnalığını (American exceptionalism) zedelemekle suçlayıp ağır biçimde eleştirirken, Obama’ya destek veren liberaller de başkanın beklentileri karşılamakta zorlandığına ve Bush dönemini tersine çevirme misyonunun tamamlanamadığına dikkat çekmekteydi. Nitekim Obama’nın göreve geldikten sonra aldığı Afganistan’a asker takviye etme kararı, insansız hava araçları ile Pakistan’a yapılan saldırılar ve Usame bin Ladin’in 2 Mayıs 2011’de özel kuvvetler operasyonu ile mahkeme önüne çıkarılmadan infazı gibi gelişmeler, onu Bushvari bir dış politika izlemekle suçlayanlar açısından geçerli kanıtlardı. Bu arada, kimi analistler de, Ortadoğu’ya yönelik geleneksel Amerikan politikasından çok az sapma gösterilmesi ve değişimden ziyade devamlılığın ve statükonun gözetilmesi noktasında, Obama’nın Ortadoğu politikasında dönüşüm vaadini yerine getiremediğinin altını çizmişti (Kanat, 2014: 8). İran ile Kasım 2013’te sağlanan geçici Cenevre Anlaşması başarı hanesine yazılsa da, Obama’nın beklentilerin gerisinde kaldığı dış politika konuları arasında, hemen hiçbir ilerleme sağlanamayan Ortadoğu Barış Süreci ile çekilmeye rağmen güvenlik ortamının iyileşmediği Irak’taki durum ve çekilmenin 2014’te tamamlanacağı Afganistan’da devam eden çatışma hali gibi daha önce iddialı hedefler koyduğu meseleler özellikle dikkat çekiyordu. Bunlara son olarak, Rusya ile “reset” politikasının 2014 ilkbaharında Ukrayna/Kırım krizi sırasında çökmesi ile Suriye konusunda Obama’nın kimyasal silah kullanımına dair kırmızı çizgilerinin aşılmasına rağmen izlenen pasif tutum da eklenebilir (Kanat, 2014: 7). ABD’nin artık Ortadoğu’da giderek azalan nüfuzunun ve dikkatini Asya-Pasifik

bölgesine çevirmesinin yarattığı görece güç boşluğunun da İran ve Türkiye gibi bölgesel aktörleri dış politikada daha rahat ve bağımsız davranmaya yöneltmiş olduğu gözden kaçmamaktaydı.

Türkiye ile ilişkiler konusunda Obama yönetimi, Ankara ile ilişkileri Bush dönemindeki inişli çıkışlı ve zaman zaman gergin atmosferden kurtarıp yeniden tanımlama çabası içine girdi. Ancak bunu, Soğuk Savaş yıllarının ve Bush döneminin sorunlu stratejik ortaklık çerçevesi yerine, “model ortaklık” adını verdiği yeni bir ilişki biçimi ve modeli üzerinden yapmaya yöneldi. Aslında hiçbir zaman tam anlamıyla stratejik düzeye ulaşmayan stratejik ortaklık kavramının yerini alan bu model ortaklık, ilişkilerin yeni çerçevesini çizecek bir formül olarak tasarlandı. Ama pratikte içi tam anlamıyla hiçbir zaman doldurulamayan ve ne ifade ettiği tam olarak açıkça tanımlanmayan bir kavramsal çerçeveden ibaret kaldı. Nitekim bir analistin ifadesiyle, “Model ortaklık üzerinde uzlaşmış bir çerçeveyi değil, sadece iki ülkenin ilişkileri iyileştirme iradesinin ortak olduğunu, ilişkilerin farklı bir şekilde tanımlanacağını, hatta tanımlanması gerektiği konusunda görüş birliğini ifade ediyordu” (Yılmaz, 2011: 567). Burada ima edilen, iki taraf arasındaki ilişkilerin yürütülüş biçiminin ve gelişim çizgisinin bir model olarak görülmesiydi. Türkiye’nin buradaki talebi, daha çok ABD tarafından “bağımsız bir siyasi özne” ve “masada eşit bir ortak” (Yılmaz, 2011: 567) olarak tanınması idi: “Model ortaklık ikili ilişkileri askeri ve stratejik ilişkilerin ötesine geçirmeyi amaçlarken, eşitler arası bir ilişkiyi öngörmekteydi” (Yegün ve Ersoy, 2013: 29). Başka bir deyişle, Türkiye açısından model ortaklık, iki ülke arasında uzun süredir var olan asimetrik ilişkinin son bulmasını, iki tarafın eşit birer aktör ve ortak olarak bölgesel ve küresel meseleleri ele almasını ve ilişkilerin güvenlik/askeri odaklı olmaktan çıkarılıp çok yönlü hale getirilmesini gerektiriyordu (Han, 2013: 2; Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 26).

Diğer yandan, Türkiye’yi geniş Ortadoğu’da “ılımlı” İslam’ın temsilcisi olarak gören G. W. Bush döneminin aksine, Obama’nın ise daha ziyade iki taraf arasındaki ilişkilerin yürütülme biçimine odaklandığı dikkat çekmektedir. Obama yönetimi bu noktada, iki tarafın anlaşamadığı hususlar ve konular olabileceğini, ancak bunun iki ülkenin diğer konularda işbirliği yapmasına engel olmadığını şeklindeki yaklaşımıyla, müttefiklerine “ya bizimlesiniz ya da bize karşı” yönünde katı bir söylem kullanan Bush yönetiminden belirgin biçimde ayrılıyordu. Amerikan gücünün görece gerileme içine girdiği bir dönemde Obama, daha önce de belirtildiği üzere, dış politika vizyonuna uygun biçimde, ülkenin artık dünyadaki gelişmelere tek başına yön veremeyeceğini görerek müttefik ve dost ülkelerle birlikte çalışma iradesini böylece ortaya koymuş oldu. ABD açısından, Türkiye ile kurulan bu tür bir ilişki diğer İslam ülkeleri ile olan ilişkilerde de yol gösterici olabilirdi. Ancak model ortaklığın işlerlik kazanabilmesi için iki taraftaki bu iradenin yeterli olmadığı, sonraki bölümde ele alınacak olan gelişmelerle bir kez daha görülecektir.

2. Erdoğan Döneminde Türk Dış Politikasında Yeni Vizyon: Stratejik Derinlik

2002’de işbaşına gelen AKP hükümeti, önce Başbakanlık dış politika başdanışmanı daha sonra da Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu’nun stratejik derinlik vizyonu ve Başbakan Erdoğan’ın liderliği altında “çok yönlü” ve “Ankara-merkezli” bir dış politika anlayışını benimseyerek uygulamaya çalıştı. Bir yandan AB’ye katılım sürecinin başlarda Türkiye’nin çevresinde giderek etkisini

artırmasında bir katalizör işlevi görmesine rağmen daha sonra müzakerelerin tıkanması ile birlikte bu işlevini büyük ölçüde yitirmesi, diğer yandan ise Bush yönetiminde ABD'nin Türkiye'nin güvenlik kaygılarına ve kuzey Irak üzerinden PKK saldırılarına kayıtsız kalması, Türkiye'nin bu yeni dış politika anlayışını Batı dünyasında daha dikkat çekici hale getirdi. Dolayısıyla, Batı bağlantısının bu şekilde zayıflaması, Türkiye'ye dış politikada yeni açılımlar yapma imkânı vermiş oluyordu. Böylelikle Türkiye, dış politikada “eksen kayması” ve “yeni Osmanlıcılık” eleştirilerini de beraberinde getirecek şekilde, zaman zaman daha özerk davranmaya ve ilişkilerini çeşitlendirmeye yöneldi. Nitekim Erdoğan-Davutoğlu ikilisinin yürüttüğü bu çok eksenli ve proaktif dış politika anlayışı ve vizyonu, Türkiye'nin Batı bağlantısını sürdürürken Batı dışı dünya ve özellikle de Ortadoğulu yakın ve komşu ülkelerle ilişkilerini güçlendirmesi esasına dayandırılmıştı.

Batı bağlantısının Türk dış politikasında giderek körü körüne bir bağlılığa dönüştüğünü düşünen Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* adlı kitabında, Türkiye'nin eski Osmanlı coğrafyasında bulunan ve uzun süre ihmal ettiği ülkelerle ilişkilerinin ekonomik, ticari, diplomatik ve siyasi açılardan güçlendirilerek (Davutoğlu, 2009: 221-224, 551-563), daha dengeli ve gerektiğinde özerk bir dış politika izlenmesini savunmaktaydı (Danforth: 2008, 90; Öniş, 2009: 9; Kınıklıoğlu, 2010: 93; Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 8; Dalay ve Friedman, 2013: 130). Başka bir deyişle, Türkiye AB ve ABD ile ilişkilerine ve NATO taahhütlerine hala önem vermekle birlikte, kendi çıkarlarının gerektirdiği durumlarda Batı ile ilişkileri pahasına (Batı ile ilişkileri genelde sorunlu) başka ülkeler ve bölgelerle de ilişkilerini geliştirebileceği mesajını vermektedir.

Komşularla sıfır sorun (zero problems with neighbours), ritmik diplomasi, çokyönlülük özgürlük-güvenlik dengesi ve diplomatik esneklik gibi ilkelere (Türkmen, 2012: 214-215) dayandırılan bu vizyon, Türkiye'ye bölgesinde düzen kurucu (order-building) ve barış inşa eden (peace-promoter) bir aktör rolü biçecek kadar da özgüvenli ve fazlaca iddialıydı. Tüm bu yönleriyle stratejik derinlik, coğrafi, ekonomik, ticari, kültürel, diplomatik ve siyasi boyutları itibarıyla Türk dış politikasına yeni bir soluk ve nüfuz alanı kazandırma misyonu yüklenmiş olarak ortaya atılmış olan bir idealdi. Bununla beraber, dış ilişkilerin çeşitlendirilmesi ve daha özerk bir dış politika arayışının AKP'nin iktidara gelişi öncesi döneme de uzandığı gözlenmekte ve bu açıdan geçmiş dönemlerle bir devamlılık unsuru bulunduğu dikkat çekmekteydi. Nitekim, gerek Özal hükümetinin 1980'ler boyunca dış politikadaki aktivist tutumu, gerekse Ecevit hükümeti döneminde 1990'ların sonunda İsmail Cem'in dışişleri bakanı olduğu dönemde izlediği dış politikanın çeşitlenme ve özerklik arayışları bakımından dikkate değer olduğu söylenebilir (Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 5).

Türk dış politikasının özetlenen bu yeni çizgisi, ABD'ninkiyle Bush dönemi boyunca çoğu kez örtüşmek bir yana ters düştü ve ikili ilişkilerde gerilim, Bush yönetiminin dış politikada görece daha çoktarafli davrandığı son iki yılı hariç, giderek arttı. Erdoğan hükümetinin yumuşak güce dayalı vizyonu ile Bush'un kaba güce dayalı ve tektarafli yeni muhafazakâr dış politika anlayışı arasındaki uyumsuzluk birçok olayla kanıtlandı. Bunlar arasında, TBMM'nin ABD'nin kuzeyden Irak'ı işgaline onay vermediği 1 Mart 2003'teki tezkere krizi en öne çıkan gelişmedir (Türkmen, 2012: 195-208; Dalay ve Friedman 2013: 129). Yılmaz'a (2011: 551) göre bu olay, iki ülke arasında Soğuk Savaş döneminde

oluşturulan stratejik ortaklığın sonudur: “TBMM’nin ABD’nin Irak’ı işgal etmek için Türk topraklarını kullanma talebini reddetmesi, iki ülkenin tehdit algılarının farklılığını sergilediği kadar, Türkiye’nin artık ilişkinin asimetrik doğasını kaldıramayacağını gösterdiği için de stratejik ortaklığın sonunu işaret etmiştir.”

1 Mart vakasını, bundan kısa süre sonra gerçekleşen, kuzey Irak’ta görev yapan Türk askerlerinin ABD askerlerince gözaltına alındığı ve “Çuval Olayı” olarak bilinen hadise ile ABD’nin 2005’ten itibaren yoğunlaşan kuzey Irak’tan Türkiye’ye yönelik PKK saldırılarına olan kayıtsızlığı ve Türk hükümetinin Filistin seçimlerinden zaferle çıkan Hamas lideri Meşal’i Şubat 2006’da Ankara’da ağırlaması gibi diğer gelişmeler izledi (BÜSAM, 2009: 24; Han, 2013: 1; Türkmen, 2012: 206-207). Ayrıca Türkiye’nin ABD’yle stratejik ortaklığın çözüldüğü bir ortamda komşularla sıfır sorun ilkesi uyarınca Rusya, İran ve Suriye gibi komşularıyla ilişkilerini giderek geliştirmesi de Bush yönetimini memnun etmedi. İlişkilerde kısmi düzelmeye, ancak 2007’den itibaren Bush yönetiminin daha çoktarafli bir çizgiye kayması ve yeni muhafazakâr dış politikadan kısmen uzaklaşmasıyla mümkün olabildi. Nitekim 5 Kasım 2007’deki Bush-Erdoğan görüşmesi, Obama döneminde gündeme gelen model ortaklıkla kurumsallaştırılmak istenen düzelmeye miladı olarak alınabilir (Yılmaz, 2011: 551, 564). Yine de bu kısmi toparlanma dönemine rağmen, yukarıda bahsi geçen sorunlu süreç boyunca, Türk-Amerikan ilişkilerinde Soğuk Savaş döneminde geliştirilen ve “stratejik ortaklık” olarak anılan tek boyutlu, yani askeri/güvenlik odaklı, hiyerarşik ve asimetrik ilişki biçiminin sürdürülemediği iyice ortaya çıkmıştı. Ancak Bush döneminde müttefikleri ve ortaklarıyla birlikte hareket etmekte bile isteksiz olan ABD, henüz ilişkilerdeki bu yeni gerçekliği kabule hazır değildi ve dolayısıyla bunun, ilişkilerin sorunlu hale gelmesinde etkisi büyük oldu. Yegin ve Ersoy’un (2013: 9) da belirttiği gibi, “ABD’nin bölge politikaları, gerileyen bir bölge dışı küresel gücün sınır ötesi bölge politikaları iken, Türkiye’nin bölge politikaları, yükselen bir bölge-içi gücün sınırdaş bölge politikaları[ydı]. Bu durum, iki ülkenin bölgesel siyasetlerindeki yaklaşımlarında farklılıkları beraberinde getirmekte[ydi].”

Türk-Amerikan ilişkilerinin 2000’lerdeki bu sorunlu ve zaman zaman gergin seyri, 2008 başkanlık seçimlerinde Demokrat Partili Obama’nın ABD başkanı seçilmesiyle yerini ikili ilişkilerin geleceğine dair yeni bir iyimserlik dalgasına bıraktı. Obama’nın Bush’un dış politikasından ABD’yi uzaklaştırma ve (özellikle de İslam dünyasıyla) yeni bir sayfa açma söylemi, iki ülke ilişkilerinde zeminin yeniden işbirliği boyutuna kayacağı yönünde beklentilere yol açtı. Obama’nın 2009’da Mısır ve Türkiye’ye yaptığı ziyaretlerde kullandığı yapıcı dil ve uzlaşmacı söylem de bu beklentileri artırıcı bir rol oynadı. Obama, bu ziyaretlerde ABD’nin İslam ile savaşmadığını ifade ederken diğer uluslara yönelik Bush’un yaptığı gibi ayrımcı veya ötekileştirici bir dil kullanmadığı mesajını veriyordu. Ancak çok geçmeden ABD’nin Türkiye’nin “bağımsız” davranma iradesini, yeni bölgesel politikasını ve iddialı dış politika anlayışını henüz kabullenmediği gerçeği, Obama iktidarında da bir kez daha ikili ilişkilerde krize sebep oldu. “Zira”, Yılmaz’ın (2011: 551) da belirttiği üzere, “gerek Türkiye gerek ABD ilişkilerin yeniden kurulması, ilişkilere yeni bir hukuk kazandırılması noktasında hemfikir olsalar da, model ortaklık Türkiye tarafından bir siyaset sorunu, özneliğinin tanınma sorunu olarak anlaşıldı. ABD tarafı ise model ortaklığı siyaset çözümleri ile düzeltilebilir bir çerçevede ele almaya çalıştı. Bu karşılıklı yanlış anlama ya da farklı siyaset

sorunları nedeniyle, 2010 yılı beklenenlerin ötesinde bir kriz yılı oldu.” Kısacası, stratejik ortaklıktan model ortaklığa geçiş süreci sancılı başlamış oldu.

3. Obama Döneminde Türk-Amerikan İlişkilerinde İniş Çıkışlar

3.1. Model Ortaklık ve “Eksen Kayması” Tartışması

Obama yönetimi, işbaşına gelmesinden itibaren Bush’un büyük zarar verdiği ikili ilişkileri tamir etme niyetini açıkça ortaya koydu ve Türkiye’nin artan bölgesel öneminin İslam dünyasıyla ilişkileri düzeltmede oynayabileceği rolün farkında olduğu imajı verdi. Ancak ikili ilişkilerin yeni zemini olarak sunulan “model ortaklık” kavramının uzun süre içeriği belirsiz kaldı. Zira, Obama yönetimi Türkiye’nin yeni dış politika vizyonunu henüz tam olarak idrak edemedi, iki tarafın İsrail’in saldırgan politikaları ve İran’ın nükleer programı konusunda yaşadığı görüş ayrılıkları ilişkileri yeniden gerginleştirdi. Türk-Amerikan ilişkilerinde 2010 yılında bundan dolayı en kötü dönemlerinden birini yaşadı ve ağırlıklı olarak “eksen kayması” (axis shift) tartışmalarıyla geçti. Ankara’nın Brezilya ile birlikte İran ile imzaladığı nükleer takas anlaşması, ardından yaşanan Mavi Marmara olayı ile Türk-İsrail ilişkilerinin gerilmesi ve akabinde de İran’a yaptırımlar konusunda BM Güvenlik Konseyi’nde kullanılan “hayır” oyu, ABD ile ilişkilerin kısa sürede Bush dönemini anımsatırcasına yeniden bozulmasına yol açan başlıca gelişmelerdi. Abramowitz ve Edelman’ın (2013: 33) ifadesiyle, “İki ortak aynı hedefleri paylaştıklarını iddia ettiklerinde bile, Türkiye’nin politikaları ABD’ninkilerden giderek farklılaşmıştı.” Türkiye’nin dış politikadaki bu hamleleri eksen kayması eleştirilerini artırarak Türkiye’yi kimin kaybettiği şeklinde Batı cenahında ABD ile Avrupa arasında karşılıklı suçlama furyasına da dönüştü.

Türkiye’nin Brezilya ile birlikte 17 Mayıs 2010’da İran’a kabul ettirmeyi başardığı nükleer takas anlaşması, anlaşma öncesi Washington’la yapılan karşılıklı istişarelere rağmen, Obama yönetiminin tepkisini çekmekten kurtulamadı (Albright ve diğ., 2012: 7; Dalay ve Friedman, 2013: 131; Falk, 2013: 13; Yılmaz, 2011: 568). ABD tarafı, özellikle BM Güvenlik Konseyi’nde İran’a karşı daha sert yaptırımlar konusunda Rusya ve Çin’i ikna etme aşamasındayken yapılan bu anlaşmaya karşı çıkararak yaptırımların devamında karar kıldı. Falk’un (2013: 13) belirttiği üzere, ABD’de bazı çevreler sadece ABD ve İsrail’in tekelinde gördükleri bir konuda (İran’ın nükleer programı) Türkiye’nin bu şekilde öne çıkmasından ve inisiyatif almasından rahatsızlardı. Bu gelişmeyi, 31 Mayıs’ta Gazze’ye yardım götürmek üzere yola çıkan Mavi Marmara gemisine yönelik İsrail’in 9 Türk’ün ölümüyle sonuçlanan saldırısı izledi ve bu olayla Türk-İsrail ilişkileri dibe vururken ABD ile ilişkilerde de yeni bir gerginlik yaşandı (Falk, 2013: 11; Yılmaz, 2011: 569). Türkiye’nin bu saldırı sonrası ABD’den beklediği desteği bulamayışı dikkat çekiciydi. 9 Haziran’da, BM Güvenlik Konseyi’nde İran’a daha sert yaptırımları öngören karara karşı Türkiye’nin Brezilya ile birlikte kullandığı “hayır” oyu ise, Türk-Amerikan ilişkilerine olumsuz yansıyan ve Türkiye’nin artık iyiden iyiye eksen kayması suçlamalarıyla karşılaşmasına neden olan bu kısa süre içindeki üçüncü gelişmeydi. Türkiye’nin bu oy tercihi kendi politikasıyla ve özellikle de nükleer takas anlaşması süreciyle tutarlı olsa da Ankara, ülkenin dış politikadaki yönünü Batı’dan Doğu’ya kaydıracağı suçlamalarına muhatap olmak zorunda kaldı.

Türkiye’nin izlediği bu dış politika, eksen kayması söylemiyle özellikle Amerikan dış politika çevrelerinde yoğun eleştirilere konu oldu. Obama yönetimi, bu eksen

kayması tartışmalarına, Türkiye'nin yön değiştirmesinde AB'nin dışlayıcı politikalarının rolü olduğu yönündeki suçlamalarla katkıda bulundu. Oysa, AB'nin dışlayıcı tavrı olmasaydı da, Türkiye'nin dış politikada daha özerk davranabileceği gerçeği ortadayken, ABD'nin AB'ye yönelik suçlamalarının inandırıcılığı zayıflamaktaydı. ABD'nin Bush döneminde Ortadoğu'da izlediği ve Türk kamuoyunun tepkisini çeken politikalar ile Washington'ın Türkiye'nin başta PKK olmak üzere güvenlik kaygılarına yönelik kayıtsız tutumunun da, en az AB'nin Türkiye politikası kadar, Türkiye'nin görece özerk politika izlemesinde etkisi yadsınamazdı.

3.2. İlişkilerde Görece ve Geçici Düzeltme Dönemi

Daha bağlantısız ya da bağımsız bir politika izlemeye çalışsa da Türkiye, hala NATO üyesi olarak Afganistan'da ve Irak'tan çekilme sürecinde ABD'ye yardımcı olmaktaydı. İsrail, İran ve kuzey Irak'taki Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkiler konularında Türkiye'nin ABD ile görüş ayrılığı halen devam etmekle beraber, iki taraf da bunun iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemesini istemedi ve bu konulardaki görüş ayrılıklarının bilincinde olarak işbirliğini sürdürmeye çalıştı. Dolayısıyla, Gerges'in savunduğu gibi, Türkiye'nin yükselen gücünü ve bölgesiyle ilişkilerini güçlendirmesini bir tehdit olarak algılamayan Obama yönetimi, aksine Türkiye ile sürdürülen stratejik ilişkilerin ve işbirliğinin bölgede ABD'nin kendini geri çekmesinden doğan güç boşluğunu doldurmada bir fırsata dönüşmesinden yana duruyordu (Gerges, 2013: 318). Bu da aslında "geriden" ya da "perde arkasından liderlik" (lead from behind) olarak tanımlanan (Yegin ve Ersoy, 2013: 33) Obama Doktrini ile tutarlı bir çizgiydi. Alırız'a'nın (2013: 2) da işaret ettiği üzere, bir yandan Obama'nın bu stratejisi diğer yandan ise Erdoğan'ın ABD ile daha eşgüdümlü bir şekilde stratejik derinlik siyasetini izlemeye yönelmesinin yarattığı sinerji, işbirliğinin sorunlu alanlara rağmen sürmesinin güvencesi oldu.

İlişkilerin gerginleşmesinden sonraki dönemde bile Obama yönetimi, bir süre daha İsrail lobisinin radikal İslamcılık ve İsrail karşıtlığıyla suçladığı Başbakan Erdoğan ile kişisel olarak güçlü bağ kurmaktan ve birçok konuda görüş alışverişinde bulunmaktan çekinmedi. Dolayısıyla Obama, Türkiye ile ilişkileri İsrail-Amerikan ilişkilerinden bağımsız değerlendirmeye çalıştı. Nitekim pek çok uluslararası meselede Erdoğan Obama'nın en sık görüştüğü liderlerden biri oldu (Gerges, 2013: 316). 2011 yılı boyunca Obama'nın çeşitli konularda Erdoğan ile en az 13 kez telefon görüşmesi yapmasından da aradaki ilişkinin yoğunluğu gözlenebiliyordu (Albright ve diğ., 2012: 6). Washington için Türkiye laik-demokratik ve Müslüman kimliği ile ABD'nin Ortadoğu'dan çekilmesiyle ortaya çıkan güç boşluğunu doldurabilecek ve komşu Müslüman ülkelere örnek olabilecek bir modeldi. Hatta bazı Amerikalı diplomatlara göre, Türkiye'nin yüzünü doğuya dönmesi İran'ın Ortadoğu'daki etkinliğini kırması ve dengelemesi anlamında olumlu bir gelişmeydi bile (Gerges, 2013: 317). Aynı şekilde başka analistler de, Türkiye'nin Washington'ın desteğiyle bölgede artan ağırlığının ve hatta liderliğinin ABD'nin bölgede gerileyen varlığını telafi etmede önemli bir kaldıraç rolü oynayabileceğini ileri sürmüştü (Bleek ve Stein, 2012: 33-34). Bir başkası ise, eksen kayması söyleminin temelinde, Türk dış politikasının dine dayalı hale gelmesinden ziyade, daha bağlantısız davranma isteğinin yattığına dikkat çekip, Batı'nın Türkiye'nin hassasiyetlerine olan duyarsızlığına tepki olarak Ankara'nın böyle bir yola girdiği görüşündeydi. (Türkmen, 2012: 217). Albright ve diğerleri de, Türkiye'nin eskiye nazaran daha bağımsız bir aktör haline geldiği görüşünü paylaşarak, Türk-

Amerikan ilişkilerindeki sorunların gerisindeki temel faktörün, Türkiye'nin ABD'ye yönelik artan güvensizliği olduğuna işaret etmişti (Albright ve diğ., 2012: 6). Nitekim Taşpınar, Türk dış politikasının bu yeni "bağımsız" çizgisini "Türk de Gaullecülüğü" olarak nitelemektedir (Taşpınar, 2011: 11-17).

Türk-Amerikan ilişkilerinde eksen kayması tartışmalarına son veren ise, iki ülke ilişkilerini de yeniden olumlu bir sürece sokan iki önemli gelişmeydi: öncelikle Türkiye'nin NATO'nun yeni stratejisini ve bu çerçevede füze savunma sistemi projesini kabul etmesi (Albright ve diğ., 2012: 7; Gerges, 2013: 317) ve ardından da Ortadoğu'da patlak veren Arap ayaklanmaları. Kasım 2010'daki kritik NATO zirvesinde, Türkiye'nin özellikle füze savunma sistemi konusunda takındığı tutum ve "NATO'nun sadece oy veren değil aynı zamanda karar veren bir üyesi olduğunu savunması" (Yılmaz, 2011: 570) noktasında taleplerini büyük ölçüde ABD'ye ve ittifakın diğer üyelerine kabul ettirmesi ile birlikte projeye dahil olmasının önünde bir engel kalmamıştı. Nitekim Türk hükümeti, proje kapsamındaki radarların Malatya Kürecik'e konuşlandırılmasında ABD ile mutabık kalarak İran'ın sert tepkisini çekmeyi bile göze aldı. Öte yandan, Uzgel'in (2013: 331) belirttiği gibi, model ortaklık kavramı, Ortadoğu'yu sarsan ve rejim değişikliklerini beraberinde getiren Arap Baharı ile birlikte ve Türkiye'nin bu süreçte öneminin artmasına paralel olarak biraz daha netlik kazanmaya başladı. Bu arada, Arap Baharı sürecinde, hükümetin komşularla sıfır sorun politikası ABD politikaları ile ilk etapta daha da örtüşür gibi oldu, zira Suriye ile ilişkiler iyice bozulurken, İran ile de Suriye meselesinden ve NATO füze savunma sisteminden dolayı yollar ayrılmaya başladı (Bleek ve Stein, 2012: 27-28, 34; Uzgel, 2013: 333). Dolayısıyla, özellikle Ortadoğu'da artan Türk-İran rekabeti, bölgesel dengeleri bozacağı için İran'ın nükleer silah üretmesine karşı olmakla birlikte bunu önlemenin yönteminde ayrılan Türkiye ile ABD'yi yakınlaştırmış ve iki ülke arasında işbirliği imkanlarını artırmış oldu. Ama daha önemlisi, Türkiye'nin yumuşak gücü, istikrarlı demokrasisi ve büyüyen ekonomisiyle ayaklanan Arap halklarına demokratikleşme yolunda iyi bir model oluşturacağı iddiasıydı (Kubicek, 2014: 4; Samaan, 2013: 65). Nitekim Falk'un (2013: 15) ifade ettiği üzere, bir kesim Amerikalı açısından bu halkların İran gibi radikal bir çizgiye savrulmalarındansa Türkiye gibi NATO üyesi bir ülkeyi model almaları çok daha evlaydı.

Ancak Türkiye'nin, Ortadoğu'daki otoriter rejimlerle iyi ilişkiler kurmaya dayalı ve demokrasi ve insan hakları gibi bir gündemi olmayan statükocu komşularla sıfır sorun politikasını, bu rejimlere karşı başlatılan halk ayaklanmaları gerçeği karşısında yeni koşullara uyarlaması da gerekmektedir (Abramowitz ve Edelman, 2013: 34). Bu noktada Türkiye, arasının zaten kötü olduğu Mübarek rejimiyle ipleri hemen koparıp Mısır halkının yanında saf tutmakta tereddüt etmezken, Libya'da ise daha temkinli hareket edip buradaki Türk vatandaşlarının hassas durumunu ve Türk yatırımlarını düşünerek önce NATO müdahalesine karşı çıksa da sonradan olaya dahil olmak ve Kaddafi'nin istifasını istemek zorunda kaldı. Fakat, hem komşularla sınıf sorun politikası hem de Türk-Amerikan ilişkilerindeki bu geçici iyimser atmosfer açısından en ciddi sınama, Suriye krizi ve iç savaşı olacaktır.

Suriye'de iç savaş boyutuna varan gelişmeler, Arap Baharı sürecinde yeniden yakınlaşan iki tarafın ilişkileri açısından giderek zorlu bir sınava dönüştü. Amerika'nın yaşamsal çıkarları tehlikeye girmediği güç kullanımına soğuk bakan

ve 2012 yılı boyunca başkanlık seçimlerine hazırlandığı için riskli bir başka askeri maceraya daha girmek istemeyen Obama yönetimi, Suriye meselesini uzaktan izlemeyi ve “bekle ve gör” siyasetini tercih etti (Yegin ve Ersoy, 2013: 33). Washington’ın, sadece siyasi ve mali destek verip yaptırım uygulamakla yetindiği Esad rejimine karşı askeri herhangi bir harekate ve hatta muhalif gruplara silah yardımına bile yanaşmaması, aslında hem ABD’nin bölgede azalan etkinliğini hem de Obama’nın Ortadoğu’daki taahhüt ve sorumlulukları azaltma söylemini doğruluyordu (Gerges, 213: 309; Kanat, 2014: 13). Türkiye ise, başlangıçta Esad ile Erdoğan arasındaki kişisel dostluğa da güvenerek Şam yönetimini demokratik reformlar yapmaya ve barışçıl bir çözüme ikna edebileceğine inandı ve bunun için uğraş verdi. Ancak, bunda başarılı olamayacağını anlayan Ankara, kısa sürede görevi bırakmak zorunda kalacağını düşündüğü Esad ile yollarını tümüyle ayırarak Sünni muhalefeti açık bir biçimde desteklemeye yöneldi (Abramowitz ve Edelman, 2013: 34-35, 37). Obama ile Erdoğan, Esad’ın devrilmesi noktasında görüş birliği içindeyken, bunun nasıl, kimler tarafından ve hangi yollarla gerçekleştirileceği hususunda ise giderek birbirlerinden ayrıldılar.

Türkiye’nin Suriye Krizi’nde uçuşa yasak bölge ya da muhaliflerin silahlandırılması gibi taleplerine pek yanaşmayan Obama yönetimi, Erdoğan hükümetinin Esad’a baskı kurma girişimlerini ve NATO’dan Patriot füze talebini ise destekledi (Gerges, 2013: 318; Samaan, 2013: 66). Rusya ve Çin’in açıkça karşı çıktığı bir askeri müdahalenin Suriye’deki durumu daha da kötüleştireceğine ve bölgesel güvenliği tehlikeye sokacağına inanan başkan Obama, Pentagon’un muhalifleri silahlandırma ve Cumhuriyetçi çevrelerin de acil askeri müdahale yanlısı görüşlerine karşın, ABD’nin dünyadaki tüm olayları kontrol edip bunlara müdahalede bulunamayacağı savıyla bu pasif tutumunu gerekçelendirmekteydi. Yani ABD, “yapamayacağından çok, yapması gerekenden daha az” bir politika izlememeye çalışıyordu (Yegin ve Ersoy, 2013: 27). ABD’nin elindeki diplomatik ve askeri imkanları kullanmamasına anlam veremeyen Türkiye, sınıra yığılan yüzbinlerce sığınmacının yarattığı (ve ABD ve diğer Batılı ülkelerce de pek paylaşılmayan) ekonomik maliyetin ve güvenlik riskinin yanı sıra, Esad’ın görevde kalmasının Ortadoğu’da yükselen kendi nüfuzu ve prestiji açısından tahrif edici olmasından da rahatsızdı. Yani Türkiye için, Washington’ın tercih ettiği bekle ve gör siyaseti, artan ekonomik/siyasi riskler ve bedellerle (Türk savaş uçağının Suriye tarafından düşürülmesi ve 50 civarında kişinin öldüğü Reyhanlı saldırısı örneklerinde olduğu gibi) birlikte “bekle ve zarar gör” anlamına gelmeye başlamıştı (Yegin ve Ersoy, 2013: 33). Türkiye’nin daha aktif olmasını beklediği Beyaz Saray ise, Suriyeli rejim muhaliflerinin silahlandırılmasından ziyade daha örgütlü ve uyumlu hareket etmelerinin sağlanmasına dikkat etmekteydi ve sağlanacak silahların (El-Nusra cephesi gibi radikal örgütler başta olmak üzere) yanlış ellere geçmesinden de çok endişeliydi (Gerges, 2013: 310; Alırza, 2013: 3). Silahların radikal İslamcı örgütlerce ele geçirilmesi halinde, bunun ABD ve İsrail’in bölgedeki çıkarlarına zarar verecek olması ihtimali yönetimi caydırıcı başlıca faktördü. Tüm bu endişeleri taşıyan Obama yönetimi, böylelikle muhaliflerin Esad’ı devirmeye zorlayacak kadar askeri başarı kazanacağına, siyasi çözüm yoluyla iktidarın el değiştireceğine ve Rusya’nın da bu çözüme ikna olup Esad’ı görevi bırakmaya zorlayacağına inanmıştı.

Bu stratejinin başarıya ulaşmadığı, Esad’ın 2013 baharında kimyasal silah kullandığı yönündeki ciddi kuşkular ve Hizbullah’ın desteğiyle muhaliflere karşı askeri üstünlüğü ele geçirmesinden görülebilir. Dolayısıyla, Obama yönetimi,

mevcut pasif tutumunu gözden geçirmek zorunda kalırken muhaliflerin silahlandırılması seçeneği yeniden masaya yatırıldı, ancak bunun ötesinde bir adım atmaya Washington ikna olmuş değildi (Gerges, 2013: 311). Nitekim Suriye rejiminin kimyasal silah kullandığına ikna olduktan sonra dahi Obama yönetimi ancak sınırlı bir askeri müdahale seçeneğini dillendirmeye başlamışken, Rusya'nın devreye girmesi ve Şam yönetimi ile kimyasal silah stoklarının imhası konusunda bir anlaşmaya varmasıyla aslında hiç de istemediği ve Kongre'nin de onayına bağladığı bir müdahaleden kurtulmuş oldu (Kanat, 2014: 24).

Özetle, komşularla sıfır sorun politikası, İran ve Suriye ile yakınlaşma ve İsrail'le gerginlik boyutlarıyla ABD'nin tepkisini çekse de genel olarak Washington tarafından tümüyle olumsuz algılanmamıştı. Arap Baharı ile birlikte Türkiye'nin eksikleri olsa da demokrasisi ve serbest piyasa ekonomisi ile özgürleşmeye çalışan Arap halklarına model ve esin kaynağı olacağı tezi de Obama yönetimince desteklenmişti. Ancak, Obama yönetiminin de sıcak baktığı bu model ülke tezi, aşağıda tartışılacağı gibi, hem Suriye iç savaşının uzaması ve 2013'te Mısır'daki 3 Temmuz askeri darbesi sonucu Arap Baharı'nın tersine dönmeye başlaması hem de Türkiye'deki iç gelişmelerin olumsuz yansımaları sonucu eski önemini ve güncelliğini hızla kaybetti. Hatta model ülke tezi, yerini Türkiye'nin güvenilir bir model olmaktan uzaklaştığı ve eksen kayması suçlamalarının da ötesine geçen Ankara'nın "mezhepçi" bir dış politika izlediği yorumlarına ve eleştirilerine bırakacaktır. Bu da, Türk-Amerikan ilişkilerinin daha tam ısınmadan yeniden soğumaya geçtiği bir başka kısır döngü anlamına gelmektedir.

3.3. İkili İlişkilerin Son Durumu: Yeniden Soğuma Dönemi

Türk-Amerikan ilişkilerinde ortaya çıkan ve yukarıda çözümlenen bu iniş çıkışlı tabloya, Türkmen'in toptan çıkarlar döneminin yerini perakende çıkarlar döneminin aldığı şeklinde yorumu çerçevesinde bakmak gerekirse, bu noktada iki ülke arasında örtüşen çıkarlardan ziyade giderek daha fazla ayrışan çıkarlar olduğu gözlenmekteydi. Bu duruma yol açan ise, Türkiye'nin Batı ittifakına çoğu zaman koşulsuz biçimde bağlı ve sadık kaldığı Soğuk Savaş dönemiyle kıyaslandığında, bugün daha bağımsız hareket eden bir aktör olmasıydı. Türkmen'e göre, şimdi buna bir de Suriye krizi ve iç savaşı ile birlikte Türk dış politikasının dayandığı sütunlardan biri olarak "değerler politikası"nı eklemek gerekmekteydi (Türkmen, 2012b). Ancak Türkiye'nin, bölgede sıfır sorun politikasını zora sokma ve statükoya karşı durma pahasına Suriye'de reelpolitik çıkarlar yerine değerler üzerinden bir politika yürütmesi, Davutoğlu'nun stratejik derinlik vizyonunda yeni bir evreye işaret etse de, 2013 ve 2014 boyunca hem bölge ülkeleri hem de ABD ile ilişkilerde gerginliğe yol açtı. Bunu doğrulayan ilk gelişme de, Başbakan Erdoğan'ın Mayıs 2013'te ABD'ye yaptığı ve gündemini Suriye krizi, Türkiye'nin kuzey Irak ve İran'la ilişkileri gibi Washington ile sorun yaratan meselelerin oluşturduğu resmi gezi ile Ankara açısından pek de verimli geçmeyen bu gezinin siyasi sonuçlarıydı. Ancak devamında, iki ülkenin, Mısır'daki Temmuz 2013 askeri darbesine yönelik tepkide, Türkiye'nin Çin'den füze sistemi alması konusunda ve Irak ile Suriye'de 2014'te etkisini artıran IŞİD tehdidi ile mücadelede de ayrı düşükleri gözlenecekti.

Erdoğan'ın Mayıs 2013'te ABD'ye yaptığı resmi ziyaret, Kanat'a (2013) göre, "Soğuk Savaş'ın başlamasından bu yana iki ülke arasında güç ve etki farkının en az olduğu görüşme" idi (Kanat, 2013). Ziyaretten hemen önce Türkiye'nin IMF'ye kalan son borcunu da ödemiş olmasının ve bu örgüt içindeki konumunun kredi

alandan verene doğru değişmesinin, arkasından, ziyaret devam ederken Türkiye'nin kredi notunun Moody's tarafından yatırım yapılabilir seviyeye çıkarılmasının, bu iddiayı, en azından ekonomi cephesinde, doğruladığı görüldü. Washington'da gün boyu en üst düzeyde sıcak bir şekilde karşılanan Erdoğan ile Obama'nın görüşmesinin gündeminde başlıca konular olarak, Suriye, Irak ve Türkiye'ye ticari bakımdan olumsuz etkileri olabilecek ABD-AB serbest ticaret anlaşması yer almaktaydı.

Suriye konusunda Erdoğan, kimyasal silah kullanılmasını kırmızı çizgisi olarak açıklayan Obama yönetimini Esad rejiminin bu silahları kullandığı yönündeki kanıtlarla ve istihbarat raporlarıyla daha sert bir tutum takınmaya ikna etmeye çalıştı. Ortadoğu'da yüksek maliyetli bir başka askeri operasyona girmek istemeyen Obama ise, Türkiye'yi Rusya'nın da yardımıyla müzakerelere dayalı siyasi bir çözümün daha isabetli olacağına iknaya gayret etti. Bununla beraber, iki tarafın Suriye muhalefetine yaklaşımlarında ve Esad sonrası kurulacak siyasi yapının ve hükümetin niteliği konusundaki görüş ayrılıkları sürdü (Kanat, 2014: 17). Bu noktada Abramowitz ve Edelman gibi yorumcular, Türkiye'nin kendisine yakın bir Sünni yönetime kartını oynarken ve bu yolla Suriyeli Kürtler üzerinde baskı kurmayı umarken, muhaliflerin içindeki aşırı uçlardan rahatsız olan ABD'nin ise Irak'taki gibi tüm kesimlerin temsil edildiği daha çoğulcu bir yönetimden yana durduğunu iddia etti. Ancak, aynı iki yazar, Türkiye'nin son dönemde Suriyeli aşırı muhalif unsurlarla arasına mesafe koyması ve Suriyeli Kürtler ile diyalog kurmasının ABD ile Suriye konusundaki görüş ayrılıklarını azaltabileceğine de dikkat çekmişti (Abramowitz ve Edelman, 2013: 38-39).

Türkiye'nin Irak merkezi hükümeti ve Başbakan Maliki ile gerginleşen ilişkileri de iki taraf arasındaki görüş ayrılığının bir başka kaynağıydı. Maliki'nin Esad rejimine olan desteğinden, otoriter tutumundan ve mezhepçi yaklaşımından rahatsız olan Erdoğan hükümeti, buna ölüm cezası ile cezalandırılan Irak eski Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi'yi misafir ederek, kuzey Irak Kürt yönetimi ile özellikle enerji alanında yakınlaşarak ve Irak'ta Maliki'den hoşnutsuz olan Sünni liderlerle yakın ilişkileri sürdürerek cevap verdi (Kubicek, 2014: 5-6). Böylece, askeri güçlerin çekilmesinden sonra Maliki ile beraber çalışmayı sürdüren Obama'nın politikası ile Türkiye'nin Irak politikası ters düşmüş oldu. Obama yönetiminin kaygısı, Türkiye'nin Kürtler ile fazla yakınlaşmasının Maliki'yi iyice İran'ın etkisine sokmasıydı ve bu noktada, Türkiye ile Kürt yönetimi arasında Bağdat'ın onayı alınmadan imzalanan ikili petrol ve gaz anlaşmaları Washington'da sıcak karşılanmadı (Abramowitz ve Edelman, 2013: 39; Kırdar, 2012: 3; Tol, 2013). Türkiye ise, Irak'ın toprak bütünlüğünü esas bozan şeyin ABD politikaları; ülkeyi İran'ın nüfuzuna terk edenin de erkenden ülkeden çekilen ABD olduğuna dikkat çekti.

Türkiye'nin Mavi Marmara saldırısı sonrası İsrail ile gerginleşen ilişkileri ve Türk hükümetinin Hamas ile yakın teması da Türk-Amerikan ilişkilerini sıkıntıya sokan diğer konulardı. Bir süre Türkiye ve İsrail ile ilişkileri birbirinden ayırt ederek (compartmentalisation) sürdürmeye çalışan ve Türkiye ile ilişkilerin gidişatını İsrail'in ya da İsrail lobisinin belirlemesine fazla izin vermeyen Obama, Mart 2013'te İsrail'e yaptığı resmi gezi sırasında iki tarafı barıştırmak üzere yaptığı girişimden olumlu sonuç olarak (Abramowitz ve Edelman, 2013: 43; Kanat, 2014: 13) geziyi diplomatik bir başarıyla taçlandırmış oldu. İsrail'in Türkiye'den özür dilemesini ve tazminat ödemeyi kabul etmesini sağlayan Obama'nın girişimi,

ABD'yi Ortadoğu'daki iki müttefiki arasında zor durumda bırakan bu gerginlikten kurtardı. Yine de Erdoğan'ın Gazze ablukasının kaldırılmasında ve bölgeyi ziyaret etmedeki ısrarı, Türk-İsrail ilişkilerinin bir süre daha tam anlamıyla düzelemeyeceğini gösteren gelişmeler oldu. ABD'nin de açıkça karşı çıktığı ve geciktirilmesini istediği bu ziyaret, Erdoğan'ın ABD gezisi öncesi kısa süreli bir gerginliğe de yol açtı. Ayrıca Türkiye ile İsrail'in Mavi Marmara olayında öldürülenlerin ailelerine ödenecek tazminat konusunda da zorlu bir görüşme trafiği içine girmeleri ve Türkiye'nin maddi tazminatın yanı sıra Gazze ablukasının kaldırılmasını, İsrail'in de İsrailli askeri yetkililer aleyhine açılan davaların düşürülmesini şart koşması özür sonrası iyimser beklentilerin erken olduğunu ortaya koydu (Abramowitz ve Edelman, 2013: 43). Dolayısıyla, Alırıza'nın (2013: 4) belirttiği gibi, Obama'nın Türkiye ile İsrail'in eski günlerdeki gibi müttefik olduğu döneme bir geri dönüş dileğinin henüz mümkün olmadığı ve yakın gelecekte de olamayacağı görüldü.

İkili görüşmelerin ekonomik ayağında ise, en önemli gündem maddesi, AB ile ABD arasında görüşmeleri başlayacak olan Transatlantik Serbest Ticaret Anlaşması ve bu anlaşmanın AB ile Gümrük Birliği ilişkisinden dolayı Türkiye'nin dış ticaretine olası yan etkileri idi. Ancak, bu konuda da iki taraf, model ortaklığın ruhuna uymayan bir çerçevede kendi ticari/ekonomik çıkarları ve öncelikleri açısından duruma yaklaşmaya çalıştı. Türkiye iki taraf arasındaki müzakerelerin bir parçası olamazken (Abramowitz ve Edelman, 2013: 45), ABD ile ikili ticaret anlaşması için Türk hükümetinin çabalarıyla başlayacağı açıklanan istişare amaçlı görüşme süreci ise daha çok Türkiye'yi teskin edici olarak yorumlandı (Aslan, 2013). Nitekim Akman'ın da altını çizdiği üzere, Yüksek Düzeyli Çalışma Komitesi altında yürütülmesi planlanan bu tür görüşmelerin, AB-ABD arasındaki çalışma grubunun faaliyetlerinin iki yıl sürdüğü göz önünde tutulursa, uzun bir süre alabilecek olması da cabasıydı (Akman, 2013: 15). AB-ABD anlaşmasına paralel olarak ABD ile ayrı bir serbest ticaret anlaşması yapmak isteyen Ankara, böylece hem ABD ile ilişkilerde en zayıf boyut olan²⁷ ticari ilişkileri güçlendirmeyi hem de Gümrük Birliği'nden dolayı Amerikan mallarının Türk pazarına engelsiz girişinin ve Türk ihracatçısının ABD pazarında Avrupalı ihracatçılar karşısında rekabette zor durumda kalabilecek olması gibi olumsuzlukların önüne geçmeyi hesaplamaktaydı (Akman, 2013: 13; Yegin ve Ersoy, 2013: 10).

İran konusunda son dönemde ABD'nin bu ülkeye karşı uyguladığı ağır yaptırımlar karşısında Türkiye'nin (petrol ithalatını azaltmakla birlikte) petrol ve doğal gaz alımına devam etmesi ve özellikle de doğal gaz karşılığı altın ile ticaret yapmaya başlaması Amerikan tarafının tepkisini çekti (Alırıza, 2013: 5). Türkiye'nin İran'dan aldığı doğal gaz karşılığında ödediği Türk lirası ile Türkiye'den altın satın alan ve böylece yaptırımlardan bir nebze olsun sıyrılan İran'a bu şekilde nefes alma imkânı tanınmasına Washington, İran'a değerli taş satışını yasaklayan yeni bir yaptırım paketi ile cevap verdi. Ancak Türkiye'nin, bu paket yasalaşsa bile İran ile doğal gaz karşılığı altın ticaretini sürdüreceğini açıklaması dikkat çekiciydi (Kırdar, 2012: 2).

²⁷ İki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi 2012'de 19,73 milyar dolardı ve Türkiye'nin ihracatında ABD'nin payı %4 civarında iken ABD'nin ihracatında Türkiye %0,81'lik bir yer tutmaktadır. Ayrıca 2004'e kadar bu ülkeye karşı dış fazla veren Türkiye'nin son sekiz yıldır ABD lehine artan bir dış ticaret açığı ile karşı karşıya olduğu görülmektedir. Nitekim Türkiye'nin ABD'ye karşı verdiği dış açık 2012'de 8.25 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Akman, 2013: 12-13).

Erdoğan'ın gezisinin akabinde, 2013'ün geri kalanına bakıldığında, gerçekten de Türk-Amerikan ilişkilerinin daha da geriye gittiği ve zaman zaman gerginleştiği söylenebilir. Nitekim İstanbul'da Mayıs 2013'teki Gezi Parkı olaylarında hükümetin aldığı sert önlemler ve ardından yaşanan süreçte Türk hükümetinin dış kaynaklı lobileri (faiz lobisi, Yahudi lobisi vb.) suçlayıcı söylemi karşısında, ABD hükümeti de eleştirel bir tutum almaktan kaçınmazken Obama yönetimi Türkiye'yi demokratik hak ve özgürlüklerin alanını daraltmak yerine genişletmeye çağırmaktan kaçınmadı (Abramowitz ve Edelman, 2013: 27). Abramowitz ve Edelman (2013: 6) gibi yorumcular, Türkiye'deki iç siyasi ortamın ve istikrarın Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolü ve konumu açısından taşıdığı önemi ve bunun ABD ile bağlara olan yansımalarını idrak eden Washington'ın olaylar sırasında daha aktif bir tavır alması gerektiği yönünde yorumlar yaptılar. Yine Washington Post gazetesi de Amerikan hükümetini Erdoğan'a ve onun gittikçe otoriterleşen yönetimine karşı Obama'nın müsamahakar olmayı bırakıp daha eleştirel bir dil kullanması yönünde başyazılar yazdı (Washington Post, 2013, 2014). Türk hükümeti ise, ABD'nin Türk iç siyasetine olan bu yakın ilgisini farklı yorumlayarak, bu eleştirileri yapıcı olarak görmediğini ima etmekteydi. Nitekim hükümetin kendisine yönelik bir darbe olarak nitelediği, 17 Aralık'taki bakan çocuklarının da aralarında olduğu yolsuzluk ve rüşvet iddialarını içeren polis operasyonu dalgası karşısında, yine Batılı "karanlık güçleri" suçlayan bir komplo söylemine sarılması bir kez daha ABD ile ilişkilerde gerilim yarattı (Kubicek, 2014: 10).

İki ülke ilişkilerindeki bu gergin atmosfer tam da Ortadoğu'da halk ayaklanmalarının yaşandığı bir dönemde ABD'nin Ortadoğu'da güvenilir bir ortağa olan ihtiyacının iyice arttığı, Türkiye'nin ise böyle bir ortak olmaktan giderek uzaklaştığı iddialarıyla muhatap olduğu bir ana denk geldi. Türk-Amerikan ilişkilerine dair hayli eleştirel bir rapor kaleme alan Abramowitz ve Edelman (2013: 9), Türkiye'nin son dönem izlediği dış politikanın sonucunda komşularla sıfır sorun söyleminin aksine tüm komşularla ilişkilerin bozulduğunu ileri sürdü. Devamında, Türkiye'nin dış politikadaki kredisinin giderek tükendiğine de işaret eden ikili, bunun Türk-Amerikan ilişkileri açısından talihsiz bir döneme denk geldiğine dikkat çekti. Nitekim Obama'nın sorumluluk ve yükü bölgesel güçlerle paylaşma politikası, Türkiye'nin Ortadoğu'da artan görünürlüğü ve etkisi ile birleşince, Ankara, Washington için özellikle halk ayaklanmalarıyla çalkalanan Ortadoğu'da işbirliği yapabileceği başlıca ortaklardan biri olarak görünmüştü. ABD'nin dış politikasının merkezine artık Asya-Pasifik bölgesini koyduğu ve Ortadoğu'daki sorumluluklarını bölgesel güçlerle paylaşmaya hazırlandığı bir dönemde iki ülkenin ilişkilerinin yeni parametrelerle tanımlaması zorunluluğu iyice açığa çıkmıştı. Ancak bu noktada iki ülkenin bölgesel amaçlarının, niyetlerinin ve kabiliyetlerinin giderek birbirinden farklılaştığı ve uzaklaştığı göze çarpan bir gerçektir (Abramowitz ve Edelman, 2013: 9). Böylelikle Türkiye, Suriye başta olmak üzere Ortadoğu meselelerinde daha aktif ve müdahaleci ama bir o kadar da "mezhepçi" bir görüntü verirken, Obama yönetimi ise daha statükocu, temkinli ve daha az müdahaleci bir çizgiye kaymış görünüyordu (Aslan, 2013).

Türkiye'nin, dış politikada otoriter Ortadoğu rejimleri ile sıkı ilişkiler kurulmasına dayalı statükocu sıfır sorundan ayaklanan Ortadoğu halklarına destek vermeye doğru yön değiştiren değişimci ya da revizyonist (Kubicek, 2014: 1) çizgisi, Amerikalı bazı dış politika uzmanlarınca Türk-Amerikan ilişkilerinin daha da kötüye gitmesine yol açan bir gelişmeydi. Kubicek, ABD'nin Arap Baharı

sürecindeki temkinli ve statükocu çizgisi ile Türkiye'nin revizyonist yöneliminin iki tarafın Ortadoğu politikalarında bir ayrışmaya yol açtığı görüşündeydi (Kubicek, 2014: 1, 3). Bu süreçte, Türkiye'nin Suriye'de sadece muhalefete değil, aynı zamanda ülkede Esad'a karşı çarpışan el-Nusra cephesi gibi radikal ve ABD'nin terör örgütleri listesindeki Sünni unsurlara da destek verdiği iddiası ve Mısır'da ve Filistin'de Müslüman Kardeşler ile Hamas yanlısı "mezhepçi" çizgisi, bu kötüleşmeye katkıda bulunan başlıca sorun alanları olarak görülmekteydi (Kardaş, 2013: 71; Kubicek, 2014: 9). Dış politikadaki bu "mezhepçi" ve "ideolojik" çizgisinin, Türkiye'nin Ortadoğulu komşularıyla arasını iyice açtığı, Türk modeli tezinin içini boşalttığı ve Türkiye'yi artık Arap devrimcileri ve İslamcı hareketler için doğru model olmaktan hızla çıkardığı da bu eleştirel görüşün bir devamıydı (Abramowitz ve Edelman, 2013: 36). Bu durum karşısında, Keyman gibi yorumcular ise, Türkiye'nin uluslararası toplumdan uzaklaşmasına yol açan dış komplo söylemini terk edip yeniden Türkiye modeline geri dönüş yaparak içine düştüğü yalnızlaşmadan kurtulması gerektiği görüşünü savunmaktaydı (Keyman, 2013: 25).

Erdoğan'ın dış politika başdanışmanı İbrahim Kalın, mezhepçi/ideolojik dış politika söylemine cevap olarak, hükümetin dış politikadaki "ilkeli" ve "vicdanlı" duruşuna atfen kullandığı "değerli yalnızlık" (precious aloneness) gibi söylemlerle son dönemin Türk dış politikasını haklılaştırmaya çalıştı (Kardaş, 2013: 70). Öte yandan Kardaş gibi bazı yorumcular, Suriye ve Mısır odaklı bu yalnızlaşma savına karşı, "Ankara'nın mesele-bazlı, *ad hoc* ittifaklarla hareket ettiği"ne dikkat çekmekte ve buna misal olarak da Türkiye'nin Suriye konusunda aynı safta yer aldığı Suudi Arabistan ile Mısır'daki darbe sırasında karşı karşıya gelmesini vermekteydi (Kardaş, 2013: 71). Yine Aslan da, ABD'deki kimi çevrelerin Türkiye'ye radikal gruplara destek verme eleştirisi getirirken Obama yönetiminin Suriye'de bunu bütün gücüyle ve kanlı biçimde yapan İran ile yakınlaşma çabasının ve İran'ın arkasında durduğu Maliki yönetimine ağır Türkiye karşıtı söylemine rağmen destek çıkmasının tezat oluşturduğunu vurgulamaktaydı (Aslan, 2014).

Değerli yalnızlık söyleminin Suriye haricindeki en ciddi sınaması, Mısır'da, 3 Temmuz 2013'te Mursi yönetimine karşı gerçekleştirilen askeri darbe oldu. Nitekim darbeye yönelik tepki konusunda da Türk ve Amerikan hükümetleri ters düştü (Kanat, 2014: 17). Türk hükümeti, seçimle işbaşına gelmiş bir devlet başkanının bu şekilde düşürülmesine ve devamında darbeye karşı çıkan Müslüman Kardeşler (İhvan) örgütü ve destekçilerine yönelik kanlı müdahalelere sert tepki gösterip yeni yönetimi tanımama yoluna gitmişti (Kanat, 2014: 22; Kubicek, 2014: 5; Samaan, 2013: 67). ABD ise, sokak protestolarının kanlı biçimde bastırılmasını kınamakla birlikte, genel olarak daha temkinli bir tepki vermiş ve olayı darbe olarak bile nitelendirmekten kaçındı. Hatta, ABD Dışişleri Bakanı Kerry, Mısır'da darbecilerin demokrasiyi tesis ettiği ifadesiyle daha da ileri gitti (Gordon and Fahim, 2013). Kimi yorumculara göre, Erdoğan hükümetinin Mısır politikası, Ortadoğu'da Arap Baharı ayaklanmalarında öne çıkan model ülke imajına, yani yumuşak gücüne, ciddi bir hasar vermiş ve hatta Araplar arasında Türkiye'ye yönelik önceki dönemlerdeki olumsuz (emperyal) algılamaların geri dönüşüne bile yol açmıştı (Samaan, 2013: 62-63). Diğer yandan Falk (2014: 16) ise, Türkiye'nin ilkeli duruşunu ve tavrını överken ABD'nin ve bölge ülkelerinin darbeden yana duran ya da buna sessiz kalan tutumlarını ise eleştirmişti. Yegin (2013: 27) de ABD'nin tutumunu şu şekilde yermekteydi: "Son tahlilde, ABD'nin Mısır'da

seçimle yönetime gelmiş birinin devrilmesine beklenen tepkiyi vermemesi, Amerikan yönetiminin “bölgesel çıkarlar ve demokrasi” ikileminde eskiden olduğu gibi bir kez daha çıkarlarını tercih ettiğini gösterdi.” Bu arada Bacık, Türkiye’nin dış politikada ahlakın yanı sıra “menfaat, güç dengesi ve zamanlama” gibi diğer faktörleri de göz önüne alan bir Mısır politikası yürütmesi gerektiğine dikkat çekerek Mısır’da İhvan dışındaki aktörlerle de diyalog kurulmasının uzun vadede Türkiye’nin yararına olduğunu savunmaktaydı (Bacık, 2013: 41). Aynı şekilde, Turan da hükümetin ideolojik dış politikayı bir kenara bırakıp daha pragmatik hareket ederek Ortadoğu’da belli kesimler ya da örgütlerle değil tüm taraflarla muhatap olabilen ve bunların her birine eşit mesafede duran bir çizginin gerekliliğini vurguladı (Turan, 2013: 68-69).

Ortadoğu’daki gelişmelere ilaveten, Türkiye’nin Temmuz 2013’te açıkladığı Çin’den füze satın alma projesi de Türk-Amerikan ilişkilerini bozan bir başka gelişme oldu (Kanat, 2014: 17). NATO üyesi olmasına rağmen, ABD yapımı Patriot’lar yerine, Washington’ın İran ve Kuzey Kore gibi ülkelerle iş yaptığı için yaptırım uyguladığı şirketler listesinde yer alan Çinli CPMIEC’in ürettiği FD-2000 füzelerini üç milyar dolar karşılığında satın almak isteyen Türkiye’nin bu tercihi, Batılı ve Amerikalı yetkililerce eleştirildi (Bekdil, 2014). Türkiye’nin bu tercihinin gerisindeki faktörlere bakıldığında, öncelikle teknoloji paylaşımına yanaşmayan Batılı ülkeler ve şirketler karşısında Çinli firmanın buna sıcak bakması ile Avrupalı ve Amerikalı rakipleri karşısında fiyat indirimi yapması gibi teknik konuların öne çıktığı görülmüyordu. Bunların ötesinde ise, Ankara’nın Esad karşısında harekete geçmeyen ve Suriye rejimine desteğine rağmen İran ile nükleer programı konusunda uzlaşan Obama yönetimine bu yolla tepki gösterdiği şeklinde siyasi yorumlar da dikkat çekiyordu. Üstelik hem Türkiye’nin NATO’dan talep ettiği ve Suriye sınırına konuşlandırılan Patriot sistemlerine hem de Malatya Kürecik’te konuşlu bulunan NATO radarlarına İran yönetimi sert tepki göstermiş ve hatta Türkiye’ye saldırma tehdidinde bulunmuştu. Tüm bunlar dikkate alındığında, Türkiye’nin NATO ve ABD’den bağımsız bir füze savunmasına sahip olmasının haklı gerekçelere dayandığı ve Türkiye’nin daha özerk dış politika çizgisine uygun düştüğü de söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye, eskisi gibi Batılı şirketler için “çantada keklik” bir alıcı olarak görülemeyeceği mesajını da vermek istemişti. Burada Çin füzelerinin Türkiye’nin elindeki NATO savunma sistemleriyle ne kadar uyumlu olacağı ve Patriot’lar kadar etkin bir hava savunması sağlayıp sağlayamayacağı ise Türkiye’nin bu tercihinin gölgeleyen soru işaretleri olarak durmaktaydı. Ayrıca, Çin füze sisteminin NATO’ya bir Truva atı olarak bu yolla sızması olasılığına karşın ABD’nin ve NATO müttefiklerinin Çin füze sistemini yakından inceleme ihtimali de meselenin siyaseten bir başka karmaşık boyutu idi. (Kayaoğlu, 2013).

2014 yılında Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrinde olumlu anlamda pek bir iyileşme gözlenmedi ve 2013’te olduğu gibi, soğuyan ikili ilişkilere yine Suriye ve Irak’taki gelişmeler, özellikle de bu iki ülke topraklarında sözde yeni bir devlet kurma iddiasında olan IŞİD tehdidi damgasını vurdu. IŞİD, ABD’nin 2003 Irak işgalinin ve sonrasında Sünnileri dışlayıcı merkezi hükümet politikalarının doğurduğu, Suriye’deki iç savaşın beslediği, bünyesinde eski Baasçıları ve Irak ordusu mensuplarını içeren ve Iraklı bazı Sünni Arap aşiretlerin de desteğini alan bir terör yapılanması olarak kendini gösterdi (Simcox, 2014). Her türlü orantısız şiddet ve barbarca terör eylemine başvuran ve Suriye ile Irak’taki otorite boşluğunu etkin biçimde kullanan bu örgüt, 2014 yazında Irak’ta Musul, Felluce ve Ramadi gibi

kentleri ele geçirerek önemli askeri başarılar kaydetti. ABD bu gelişmeler üzerine Irak'taki IŞİD güçlerine hava saldırıları düzenleyerek karada IŞİD'le çarpışan Kürt Peşmerge güçlerine askeri malzeme ve silah destek sağladığı gibi, Irak ve Kürt güçlerine eğitim ve istihbarat sağlamakla görevli 500 kişilik bir birlik de gönderdi (The Economist, 2014). Ardından örgüt, Suriye'deki güçlerini harekete geçirip kuzey Suriye'de Kürtlerin denetimindeki ve Türkiye'nin yanı başındaki sınır kenti Kobani'ye yöneltti ve bu şehri ele geçirmek için büyük çaba gösterdi. Bunun üzerine, ABD bu kez Suriye'deki IŞİD güçlerini havadan vurmaya başladı ve örgüt ile çarpışan Suriyeli Kürt güçlere, aynen Irak'ta olduğu gibi, askeri malzeme ve silah desteği sağladı.

Bu örgüt karşısında, bölgedeki mevcut konjonktürde birbirinin desteğine bağımlı görünen Ankara ve Washington birlikte hareket edeceklerini açıklamakla birlikte, bu sürecin iyi yönetildiğini söylemek zordur. Zira, her iki ülkenin basın üzerinden karşılıklı atışma ve suçlamalarda bulunmasından da görülebileceği gibi, tam anlamıyla uyumlu bir işbirliği sağlanamadı. İki ülke IŞİD tehdidinin ciddiyeti noktasında aynı görüşte olsalar da öncelikler ve izlenecek yöntemler noktasında ayrı düşmekteydi. Her şeyden önce, ABD ve Batılı ülkeler meseleye ülkelerinden IŞİD'e katılan yabancı savaşçıların oluşturduğu tehdit odaklı olarak bakarken Türkiye ise hemen sınırda kendisini de doğrudan olumsuz etkileyen ciddi bir tehditle karşı karşıyaydı (Dinçer, 2014: 22). Ayrıca örgüt, Haziran 2014'te Musul'daki Türk konsolosluk personelini de rehin alarak Türkiye'nin kendisine karşı manevra alanını önemli ölçüde daraltmayı başardı. ABD için öncelikli olan, IŞİD'in ortadan kaldırılarak Irak'ın güvenliğinin sağlanması ve Suriye'de rejim ile muhalifler arasındaki çatışmaya siyasi yollarla çözüm bulunmasıydı. Türkiye'nin önceliği ise, Esad karşıtı muhalefet eliyle Şam rejiminin devrilmesi ile sınıra yakın yerlerde uçuşa yasak bölge ve mülteciler için güvenli bölgeler oluşturulması odaklı bir stratejiydi. Obama, IŞİD ile mücadelenin esas sorumluluğunun bölge ülkelerinde olduğu ve kendisinin oluşacak koalisyona ekonomik/askeri destek ve hava saldırılarıyla yardımcı olmanın ötesinde daha fazla müdahil olmayacağını (no boots on the ground) Eylül 2014'te açıkladığı IŞİD ile mücadele stratejisiyle daha en baştan ortaya koydu. (Kasım, 2014; Tol, 2014) Dolayısıyla, Esad'ın devrilmesi halinde ülkede radikal İslamcı gruplardan birinin hakim olmasını, mülteci sorununun büyümesini ve Suriye'nin Somali gibi parçalanmış bir ülkeye dönüşmesini istemeyen ve Irak'ta da devlet otoritesini yok etmenin yanlışlığını gören ABD için, Esad rejiminin varlığını sürdürmesi ivedilikle çözülmesi gereken bir sorun değildi (Crowley, 2014; Landis, 2014: 34). Türkiye'nin de IŞİD tehdidi ile mücadelede örgütün elinde tuttuğu 49 Türk rehineden dolayı tereddüt yaşadığı görüldü. Ama rehinelere Eylül 2014'te serbest bırakılması sonrasında, Türkiye'nin IŞİD ile mücadelede, başta PKK'nın mevzi kazanıp bölgede etkinliğini artırması olmak üzere, başka kaygıları da olduğu anlaşıldı.

ABD'nin Türkiye'den beklentisi, IŞİD'e karşı oluşturulan koalisyona katılıp askeri destek vermesinden yasadışı sınır geçişleri ve petrol kaçakçılığını önlemeye ve IŞİD destekçilerinin Türkiye içindeki hareket alanını daraltmaya kadar uzanan geniş bir yelpazedeki taleplerden oluşuyordu. Hatta bazı yorumcular, ABD'nin Türkiye'yi IŞİD'e karşı kara savaşına sürüklemeye çalıştığından bile şüphe ediyordu (Akgün, 2014). Aslında, iki ülke, uygulanacak 500 milyon dolarlık eğitim-programı çerçevesinde Suriyeli ılımlı muhaliflerin eğitilip askeri olarak hazır hale getirilmesinde anlaştı. Ankara, Suriye sınırında ve yurt dışından ülkeye girişlerde güvenlik önlemlerini artırırken ABD'de de Türkiye'ye sığınan

mültecilere yönelik özverili ve insani muameleyi övdü (Ozel, 2014). Ancak, bunların ötesinde, iki tarafın IŞİD'e dair bakış açıları ve çıkarlarının pek de örtüşmediği açıktı. Nitekim ABD'nin IŞİD ile mücadelede Türk hava sahasının kullanıp kullanamayacağı belirsizliğini korurken Türkiye'nin sınırda güvenli bölge ve uçuşa yasak bölge talepleri de Obama yönetimince öncelikli bir mesele olarak dikkate alınmadı (CFR, 2014). ABD yönetimi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın niteliğiyle "Türkiye'ye rağmen" IŞİD ile savaşan PKK'nın Suriye uzantısı PYD'yi doğrudan muhatap alıp bir de silah desteği verince, aradaki bu kopukluk daha açık biçimde gözükte. ABD'nin bu noktadaki ikilemi, bir yandan IŞİD karşısında Türkiye ile birlikte hareket ederken diğer yandan da kendi askerlerini göndermek istemediği bir sahada taktiksel olarak PYD güçlerine bel bağlamak durumunda olması idi (Landis, 2014: 36-37). Suriyeli ılımlı muhaliflerin hazır hale gelmesinin belli bir süre alacak olmasından dolayı, bu PYD'ye dayanma taktiği ABD için daha da önemli hale gelmişti. Ulutaş'ın deyişiyle, "...PYD ABD'de bir uluslararası hamisi, ABD ise PYD'de Suriye'de ihtiyaç olduğunda karada savaşacak bir proksi (vekil) buldu" (Ulutaş, 2014). ABD, bu noktada Türkiye'nin PYD'yi ve onun silahlı gücü YPG'yi kuzey Iraklı Kürtleri kabullendiği gibi kabullenmesi beklentisi içinde olsa da, Türkiye'nin bu oluşuma PKK'nın uzantısı gözünü bakması Amerikan politikasını güçleştiren önemli bir faktördü (Dinçer, 2014: 23; Ulutaş, 2014). Yegin (2014: 30-31) gibi analistler de, zaten IŞİD ile savaşmak zorunda olan bir PYD'ye ABD'nin bu şekilde arka çıkmasının ve hatta örgütü meşrulaştırıcı adımlar atmasının Türkiye ile olan işbirliğine olumlu yansımayaacağı ve ikili ilişkilerdeki güven sorununu büyüteceğinin altını çizmekteydi. Nitekim, ABD'nin 2003 Irak Savaşı sonrası yaptığı gibi bir kez daha Kürtleri bu şekilde muhatap alıp desteklemesi, PKK ile barış sürecine rağmen Ankara'nın örgütün ABD eliyle bölgede etki ve nüfuzunu genişlettiği şüphelerini artırdı. Ancak, ABD de PYD ile görüşüp PKK ile müzakere eden bir Türkiye'nin IŞİD'le mücadelede bu unsurlara askeri ve siyasi destek verilmesine yönelik tereddüdünü anlamlandırmakta zorlandı. PKK/PYD faktörü dışında Türkiye, ABD'nin IŞİD'e karşı hava saldırılarının Esad rejiminin ömrünü uzatıp muhalifleri güneydeki Esad güçleri ile kuzeydeki IŞİD güçleri arasında bırakması tehlikesine de ABD ve Batı'nın dikkatini çekmeye çalıştı (Tol, 2014). Bunlara ilaveten, bir de Türk hükümetinin kendi muhafazakar tabanının IŞİD'e karşı bir askeri operasyona güçlü biçimde katılmasına verebileceği olumsuz tepkiden de çekindiği yönünde iddialar ortaya atıldı (Tol, 2014). Bu güven bunalımı ve şüphecilik atmosferinde, Türkiye'nin hem de destek vermekle suçlandığı IŞİD ile mücadeleye ABD'nin beklediği ölçüde katılması ve askeri bakımdan güçlü destek olması daha da güçleşti. Dolayısıyla, 2014'te de Ortadoğu'daki bölgesel sorunlar ve özellikle de IŞİD meselesi Türk-Amerikan ilişkilerindeki soğumayı ve çıkar ayrışmasını besleyen bir diğer kriz alanı oldu.

SONUÇ

Dünyada güç dengelerinin değiştiği ve bölgesel güçlerin yükselişe geçtiği dinamik konjonktürde, ABD ile bu yükselen güçler arasındaki ilişkiler, ikili ilişkilerdeki belirsizlik ve istikrarsızlıkları artırıcı şekilde önemli değişimlere uğramaktadır. Türk-Amerikan ilişkileri de bu dinamiklerden bağımsız değildir ve bu noktada her iki taraf da ilişkilerde yeni bir denge kurabilmiş değildir. Bu dengenin yeniden kurulması her iki tarafın da sorumluluğudur. Burada Türkiye'ye düşen, kimi sert ve suçlayıcı söylemleri bir kenara bırakarak, daha bağımsız dış politika iddiasını ve çizgisini ABD'ye doğru bir şekilde anlatması ve bölgesel düzlemde üstlenebileceği

sorumluluk ve yükleri iyi hesaplamasıdır. İki ülkenin, ilişkilerinde muhtemel krizlerin yaratacağı sorunlarla baş edebilmek için etkili mekanizmalar bulunmazken ikili ilişkilerin Soğuk Savaş döneminin asimetrik ve hiyerarşik yapısına geri döndürülemeyeceği de açıktır. Ancak, Türkiye'nin bir taraftan daha bağımsız bir dış politika hedefi güderken diğer yandan, Suriye krizinin de gösterdiği gibi, olayları dönüştürücü gücünün ve sahadaki kapasitesinin sınırlı olduğu ve hala ABD'nin güçlü desteğini aradığı gerçeğini görmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin, artık ABD ile ilişkilerini de zora sokan komşularla sıfır sorun politikasını ciddi bir gözden geçirmeye tabi tutması ve Ortadoğu'daki tüm aktörlerle yeniden olumlu diyalog kuracak bir çizgiye çekmesi Türk-Amerikan ilişkilerinde rahatlatma yaratabilir. Son olarak, Türkiye, kimi otoriter eğilimlerden hızla uzaklaşıp kendisini özellikle Arap Baharı sürecinde model haline getiren özelliklerine, yani temel haklara saygılı bir demokrasi ve hızlı büyüyen bir ekonomi, yeniden sarılarak iç politikayı da ABD ile ilişkilerde sorun yaratan bir faktör olmaktan çıkarabilir. ABD'nin ise, öncelikle Türkiye'nin eskisi kadar sadık bir müttefik olmaktan çıktığını görerek bu minvalde bir ilişkiye hazır olması ve dolayısıyla zaman zaman kimi konularda iki ülke arasında görüş ayrılıklarının olabileceğini kabul etmesi gerektiği birçok uzmanın paylaştığı bir görüştür. Yine yukarıda atıfta bulunulan birçok uzmanın da belirttiği gibi, Suriye konusunda Türkiye'deki sığınmacılara daha fazla ve aktif bir şekilde yardımda bulunmak, Kürtlerle barış sürecine daha güçlü destek vermek ya da Türkiye'yi ABD-AB serbest ticaret görüşmelerine dahil etmek gibi adımlar atarak da ABD'nin model ortaklığın içini doldurması ve böylelikle ilişkilerin yeniden yumuşama ortamına girmesine katkı sunması mümkün olabilir. Ayrıca Washington'ın, Türkiye ile anlaşamadığı konular üzerine daha dürüstçe ve açık bir diyaloga girerek sorunlu alanları halının altına süpürmekten açıkça tartışmasının da ikili ilişkilere mevcut birbirini idare eden retorik ve yaklaşımlardan daha fazla katkı sağlayacağı ileri sürülebilir. Yine ABD'nin, kendi dış politikasını belirlerken Türkiye ile daha yakın görüş alışverişinde bulunarak da aradaki güven açığını kapatmaya hizmet eden bir rol oynaması söz konusu olabilir.

Kaynakça

- Abramowitz, Morton ve Eric S. Edelman (2013), "From Rhetoric to Reality: Reframing U.S. Turkey Policy", Bipartisan Policy Center, Foreign Policy Project, October, p. 1-72.
- Akgün, Mensur (2014), "Amerika-Türkiye İlişkileri Gösterilmek İstenildiği Gibi Kötü Değil", Star, 23 Kasım,
- <http://haber.stargazete.com/yazar/amerikaturkiye-iliskileri-gosterilmek-istendigi-gibi-kotu-degil/yazi-970381>, 23.11.2014.
- Akman, Sait (2013), "AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) ve Türkiye", TEPAV Rapor 201305, s. 1-17.
- Albright, Madeleine, K., Stephen J. Hadley ve Steven A. Cook (2012), "U.S.-Turkey Relations: A New Partnership", Council on Foreign Relations, Independent Task Force Report No. 69.
- Alırza, Bülent (2013), "Erdogan Back at the White House", Center for Strategic and International Studies (CSIS), Turkey Project, 15 May, p. 1-6.

- CFR (Council on Foreign Relations) (2014), “Are U.S. Ground Troops Headed to Syria?”, October 20, <http://www.cfr.org/syria/us-ground-troops-headed-syria/p33633?cid=rss-analysisbrief...>, 12.11.2014.
- Aslan, Ali (2013), “Model (Olmayan) Ortaklık”, *Zaman*, 14 Ekim, http://www.zaman.com.tr/ali-aslan/model-olmayan-ortaklik_2152089.html, 12.09.2014.
- Bacık, Gökhan (2013), “Türkiye’nin Mısır Yaklaşımı”, *Analist*, Sayı 30, Ağustos, s. 41.
- The Economist (2014), “Back to Iraq”, September 13, <http://www.economist.com/news/united-states/21616959-barack-obama-vows-step-up...>, 12.11.2014.
- Bekdil, Burak E. (2014), “Allies Intensify Pressure on Turkey over China Missile Deal”, *Defensenews*, 25 February, <http://www.defensenews.com/article/20140225/DEFREG01/302250026/Allies-Intensify-Pressure-Turkey-Over-China-Missile-Deal>, 24.11.2014.
- Bleek, Philipp C. ve Aaron Stein (2012), “Turkey and America Face Iran”, *Survival*, Vol. 54, Issue 2, April-May, p. 27-38.
- Büsam (Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi), (2009), “Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasında Bölgesel Yaklaşımlar”, İstanbul, Şubat, s. 1-102.
- Crowley, Michael (2014), “Crisis in Syrian City Exposes Fissure in Obama’s anti-ISIS Coalition”, *Time*, October 13, <http://eds.a.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=1&sid=a1eb5a2e-2b8e-424d-b80c-29f...>, 12.11.2014.
- Dalay, Galip ve Dov Friedman (2013), “The AK Party and the Evolution of Turkish Political Islam’s Foreign Policy”, *Insight Turkey*, Vol. 15, Issue 2, p. 123-139.
- Davutoğlu, Ahmet (2009), *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Danforth, Nicholas (2008), “Ideology and Pragmatism in Turkish Foreign Policy: From Atatürk to the AKP”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 7, Issue 3, p. 83-95.
- Diñer, Osman B. (2014), “Irak Şam İmha Devleti”, *Analist*, Sayı 45, Kasım, s. 20-27.
- Falk, Richard (2014), “Can the US Government Accept an Independent Turkish Foreign Policy in the Middle East?”, *Insight Turkey*, Vol. 16 Issue 1, p. 7-18.
- Gerges, Fawaz (2013), “The Obama Approach to the Middle East: The End of America’s Moment?”, *International Affairs*, Vol. 89, Issue 2, p. 299-323.
- Gordon, Michael R. Ve Fahim Kareem (2013), “Kerry Says Egypt’s Military Was ‘Restoring Democracy’ in Ousting Morsi”, *The New York Times*, 1

- August, http://www.nytimes.com/2013/08/02/world/middleeast/egypt-warns-morsi-supporters-to-end-protests.html?_r=0, 11.10.2013.
- Han, Ahmet K. (2013), "Double Souls of Turkey and Its Impact on Turkish-U.S. Relations", The German Marshall Fund of the United States, Analysis, December 16, p. 1-3.
- Kanat, Kılıç B. (2013), "Değişen Küresel Sistem ve Türk-Amerikan İlişkileri", *Zaman*, 15 Mayıs, http://www.zaman.com.tr/yorum_degisen-kuresel-sistem-ve-turk-amerikan-iliskileri_2089882.html, 10.10.2013.
- Kanat, Kılıç B. (2014), "Obama'nın İkinci Döneminde Amerikan Dış Politikası", SETA Analiz, Sayı 93, Mayıs, s. 1-29.
- Kardaş, Şaban (2013), "Dönüşen Bir Coğrafyada Yalnız Bir Dış Politika(?)", *Analist*, Sayı 32, Ekim, s. 70-71.
- Kasım, Kamer (2014), "Obama'nın Stratejisi: ABD'nin Bölge Ülkelerinden Beklentileri", USAK, 11 Eylül, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2363&cat=323, 12.11.2014.
- Kayaoğlu, Barın (2013), "Did Turkey Just Let a Chinese Trojan Horse into NATO?", *The National Interest*, October 17, <http://nationalinterest.org/commentary/did-turkey-just-let-chinese-trojan-horse-nato-9247>, 12.03.2014.
- Keyman, Fuat (2013), "Türkiye Modeli Bitiyor mu?", *Analist*, Sayı 30, Ağustos, s. 24-25.
- Kırdar, Seda (2012), "Türkiye-ABD İlişkilerinde Politika Farklılıkları Derinleşirken", TEPAV Değerlendirme Notu, No. 201287, Aralık, s. 1-3.
- Kırdar, Seda (2013), "Başbakan Erdoğan ve Başkan Obama Görüşmesi", TEPAV Değerlendirme Notu, No. 201326, Mayıs, s. 1-4.
- Kiniklioğlu, Suat (2010), "Turkey's Neighbourhood and Beyond: Tectonic Transformation at Work?", *The International Spectator*, Vol. 45, Issue 4, p. 93-100.
- Kubicek, Paul (2014), "Diverging American and Turkish Perspectives on the "New Middle East", SEPAM Policy Brief No. 1, Antalya International University, January.
- Landis, Joshua, (2014), "İŞİD, Kobani ve Amerika'nın Suriye Politikası Üzerine", *Analist*, Sayı 45, Kasım, s. 34-37.
- Öniş, Ziya (2009), "The New Wave of Foreign Policy Activism in Turkey: Drifting Away From Europeanization?", Danish Institute for International Studies, DIIS Report, p. 1-40.
- Özel, Soli (2014), "ABD-Türkiye İlişkisi Krizde mi?", *Habertürk*, 21 Kasım, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1011462-abd-turkiye-iliskisi-krizde-mi>, 22.11.2014.

- Samaan, Jean-Loup (2013), “The Rise and Fall of the “Turkish Model” in the Arab World”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 12, Issue 3, Fall, p. 61-69.
- Simcox, Robin (2014), “ISIS’ Worst Nightmare”, *Foreign Affairs*, September 15, <http://www.foreignaffairs.com/articles/141987/robin-simcox/isis-worst-nightmare>, 11.10.2014.
- Taşpınar, Ömer (2011), “The Rise of Turkish Gaullism: Getting Turkish-American Relations Right”, *Insight Turkey*, Vol. 13, Issue 1, p. 11-17.
- Tol, Gönül (2013), “Turkey’s KRG Energy Partnership”, *Foreign Policy*, January 29, http://mideastafrica.foreignpolicy.com/posts/2013/01/29/turkey_s_krg_energy_partnership, 10.04.2014.
- Tol, Gönül (2014), “Turkey: A Reluctant Partner in the Fight Against the Islamic State”, Middle East Institute, September 15, <http://www.mei.edu/content/at/turkey-reluctant-partner-fight-against-islamic-state>, 12.10.2014.
- Turan, İlder (2013), “Ortadoğu’da Değişim Süreci ve Dış Politikamız”, *Analist*, Sayı 30, Ağustos, s. 68-69.
- The Washington Post, (2013), “Prime Minister Erdogan’s Strongman Tactics in Turkey”, June 4, http://www.washingtonpost.com/opinions/prime-minister-erdogans-strongman-response-to-turkeys-protests/2013/06/03/6d83987a-cc78-11e2-8f6b-67f40e176f03_story.html, (23.10.2013).
- The Washington Post, (2014), “Turkey’s Power Struggles Threaten the Nation,” January 2, http://www.washingtonpost.com/opinions/turkeys-power-struggles-threaten-the-nation/2014/01/01/b86ac99c-7175-11e3-8def-a33011492df2_story.html, (04.10.2014).
- Türkmen, Füsün (2012a), *Kırılğan İttifak’tan “Model Ortaklığa”: Türkiye-ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Türkmen, Füsün (2012b), “ABD ile İlişkilerde Perakende Çıkar Dönemi”, *Aksiyon*, 24 Aralık, http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/newsDetail_getNewsById.action?newsId=34405, 12.10.2013.
- Ulutaş, Ufuk (2014), “ABD’nin Kobani’deki Hesabı Ne?”, SETA, 27 Ekim, <http://setav.org/tr/abdnin-kobanideki-hesabi-ne/yorum/17668>, 28.11.2014.
- Uzgel, İlhan (2013), “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III*, Editör: Bakın Oran, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 249-336.
- Yegin, Mehmet (2013), “ABD’nin Arap Baharı Politikası: “Ne Yaza Hasretim Ne Bahara Düşkünüm””, *Analist*, Sayı 30, Ağustos, s. 26-27.
- Yegin, Mehmet (2014), “Türkiye-ABD İlişkileri: Bir Kez Daha Karşılıklı Güvensizlik”, *Analist*, Sayı 45, Kasım, s. 29-31.

- Yegin, Mehmet ve Eyüp Ersoy (2013), “Türkiye-ABD İlişkileri: Çok Boyutlu Bir Ortaklığa Doğru”, Uşak Raporları No. 13-05, Mayıs.
- Yeşiltaş, Murat ve Ali Balcı (2011), “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, *Bilgi*, Sayı 23, s. 9-34.
- Yılmaz, Nuh (2011), “Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa: Türkiye’nin Bağımsız Dış Politikasının Etkileri”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, SETA Yayınları, Ankara, s. 551-577.